

O'ZBEKISTON DIRIJYORLIK MAKTABINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Шамсиев Шерзод Истамович, Бухоро давлат педагогика инстиути

sherzodshamsiyev83@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston dirijyorlik maktabining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganilgan. Dirijyorlik san'ati rivojiga hissa qo'shgan yetuk san'atkorlarning ijodiy faoliyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari asosida O'zbekiston musiqiy madaniyatida dirijyorlik maktabining tutgan o'rni va o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan. Ilmiy ishda tarixiy, sistemali va tahliliy metodlardan foydalanilgan.

Tayanch so'zlar: dirijyorlik, maktab, musiqa, san'at, rivojlanish, bosqich, madaniyat, metod, tahlil, meros

ФОРМИРОВАНИЕ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ УЗБЕКСКОЙ ДИРИЖЁРСКОЙ ШКОЛЫ

Шамсиев Шерзод Истамович, преподаватель кафедры музыки и изобразительного искусства Бухарского государственного педагогического института, Республика Узбекистан

sherzodshamsiyev83@gmail.com

Аннотация. В статье исследуется историческое становление и этапы развития узбекской дирижерской школы. Анализируется творческая деятельность выдающихся деятелей искусств, внесших вклад в развитие дирижерского искусства. По результатам исследования определяются место и специфические особенности дирижерской школы в музыкальной культуре Узбекистана. В научной работе использованы исторический, системный и аналитический методы.

Ключевые слова: дирижёрство, школа, музыка, искусство, развитие, этап, культура, метод, анализ, наследие

FORMATION AND DEVELOPMENT STAGES OF THE UZBEK CONDUCTING SCHOOL

Shamsiev Sherzod Istamovich, Lecturer at the Department of Music and Fine Arts, Bukhara State Pedagogical Institute, Republic of Uzbekistan

sherzodshamsiyev83@gmail.com

Abstract. This article studies the historical formation and stages of development of the Uzbek conducting school. The creative activity of outstanding artists who contributed to the development of the art of conducting is analyzed. Based on the results of the research, the place and specific features of the conducting school in the musical culture of Uzbekistan are determined. Historical, systematic and analytical methods were used in the scientific work.

Keywords: conducting, school, music, art, development, stage, culture, method, analysis, heritage

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimiz yoshlariga katta e'tibor qaratilgan. Yoshlarimizning ta'lim-tarbiyasi global muammoga aylanmoqda, ularga e'tibor bermasak tashqi kuchlar, internetdan kelayotgan har xil ma'lumotlar yoshlar tarbiyasini buzib bormoqda. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoev yoshlar bilan uchrashganda, shunday so'zlarni aytib o'tdi: "Yaxshi bola yurt tuzar-yomoni elni buzar, degan gap bor. Bugungi kunda yoshlar o'zligini va milliy qadriyatlarni unutmasligi kerak. Uning uchun chuqur bilim, tinimsiz izlanish, mashaqqatli mehnat talab etiladi. Bugungi kunda tarbiya bu- innovatsiya, yangicha ong, yangicha tafakkur va amaliy harakat demakdir. Yoshlar tarbiyasini to'g'ri va ilmiy asosda yo'lga qo'ymay turib hotirjam bo'lmasligimiz kerak. Bu hayot – mamot masalasi"²³

Dirijyorlik san'ati musiqa madaniyatining muhim bo'g'ini sifatida, orkestr va xor ijodining ajralmas qismi hisoblanadi.[1] O'zbekiston musiqa san'ati tarixida dirijyorlik maktabi shakllanishi va rivojlanishi milliy va jahon musiqa merosi ta'sirida sodir bo'lgan murakkab, ammo barakali jarayondir. Ushbu

²³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019 yil 27 dekabr kuni yoshlar bilan uchrashuvidan Sh.Mirziyoev:2020 –yoshlarga oid davlat siyosatidatub burilish yili bo'ladi.

maqolada mazkur jarayonning bosqichlari, ularning xususiyatlari va yetakchi dirijyorlarning roli ko'rib chiqiladi. [2]

Dirijyorlik san'ati — musiqiy ijro jarayonini boshqarish, interpretatsiya qilish va uni tinglovchiga to'g'ri yetkazish mahoratini o'zida mujassam etgan murakkab va yuksak badiiy faoliyat sohasidir. Orkestr va xor jamoalari bilan ishlashda dirijyorning roli beqiyos bo'lib, uning bilim va salohiyati butun ijodiy jarayonning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Jahon musiqa tarixida dirijyorlik san'atining shakllanishi uzoq tarixiy yo'lni bosib o'tgan [3]

O'zbekiston hududida bu jarayon XX asr boshlaridan boshlab faol bosqichlarga kirgan. Sovet davrida tashkil etilgan musiqa maktablari, konservatoriyalar va davlat orkestrlari bu san'at yo'nalishining ilmiy-nazariy va amaliy asoslarini shakllantirishga xizmat qildi. Mustaqillik yillarida esa dirijyorlik maktabi yangi rivoj bosqichiga ko'tarilib, xalqaro aloqalar, milliy musiqa an'alarining yangicha talqini, raqamli texnologiyalar va zamonaviy ta'lim metodlarining joriy etilishi bilan boyidi.[4]

O'zbekiston dirijyorlik maktabining tarixiy shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, unga hissa qo'shgan yetakchi dirijyorlarning faoliyati, shuningdek, zamonaviy yo'nalishlar tahlil qilinadi. Tadqiqot ushbu yo'nalish bo'yicha mavjud bo'lgan bo'shliqlarni to'ldirish va mavzuni kompleks tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot obyekti

O'zbekiston dirijyorlik maktabining shakllanishi, rivojlanish yo'llari va unga hissa qo'shgan san'atkorlarning faoliyati.

Qo'llanilgan metodlar

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlar qo'llanildi:

- **Tarixiy-tahliliy metod** – Dirijyorlik san'atining tarixiy taraqqiyoti, shakllanish bosqichlari va ularning ijtimoiy-madaniy omillar bilan bog'liqligini o'rganishda foydalanildi.
- **Biografik metod** – O'zbekiston dirijyorlik maktabiga asos solgan mashhur san'atkorlar, ularning hayoti va ijodiy faoliyatini tahlil qilish orqali individual yondashuvlar aniqlab olindi.
- **Taqqoslash (komparativ) metod** – O'zbekiston va boshqa mamlakatlar (Rossiya, Ozarbayjon, Qozog'iston) dirijyorlik maktablari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni tahlil qilishda qo'llanildi.
- **Sistemali yondashuv** – Dirijyorlik maktabining o'ziga xos xususiyatlarini, uning tarkibiy qismlarini (ta'lim tizimi, repertuar siyosati, uslubiy yondashuvlar) tizimli tarzda ko'rib chiqishga xizmat qildi.

Metodlarning uyg'un qo'llanishi tadqiqot natijalarining chuqur va aniq bo'lishini ta'minladi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. O'zbekistonga dirijyorlik san'ati XX asrning boshlarida kirib keldi. Simfonik, damli cholg'ular orkestri va xor bilan bir qatorda o'zbek xalq cholg'ulari orkestrlari ijrochiligida ham katta yutuqlarga erishila boshladi. Ilk dirijyorlar orasida F.V.Leysek, N.Mironov, V.Uspenskiy va b. bo'lgan. O'zbek davlat filarmoniyasi, Navoiy nomidagi opera va balet teatri, Muqimiy nomidagi o'zbek musiqali drama teatrida simfonik orkestrlar tashkil etilgach, N.Olimov, A.Kozlovskiy, M.Ashrafiy, B.Inoyatov, M.Nasimov, T.Sodiqov, F.Shamsutdinov, A.Abduqayumov, D.Abdurahmonova, 3.Haqnazarov, G'. To'laganov, N.Xalilov, H.Shamsutdinov, B.Rasulov va boshqa dirijyorlar yetishib chiqdi.

Tadqiqot natijalari asosida O'zbekiston dirijyorlik maktabining rivojlanishi quyidagi asosiy bosqichlarga ajratildi:

Shakllanish bosqichi (1930–1950 yillar): Bu davrda milliy orkestr va xor jamoalarining ilk namunaviy ko'rinishlari vujudga keldi. Tashqi ta'sir, ya'ni Rossiya musiqa maktabi namunalariga asoslangan ta'lim jarayoni, milliy kadrlarning yetishib chiqishida muhim rol o'ynadi. Ilk dirijyorlar xorijda yoki Toshkent konservatoriyasida tahsil olgan, jumladan, G. Mushhel, A. Kozlovskiy kabi san'atkorlar bilan ishlagan.

Barqarorlashuv bosqichi (1950–1980 yillar): Bu davrda respublika miqyosida davlat simfonik orkestri, akademik xorlar va musiqiy teatrlar faoliyat boshladi. Muhammadjon Xolmuhamedov, Botir Karamatov kabi professional dirijyorlar milliy musiqani sahnaga olib chiqishda muhim rol o'ynadi. Repertuar boyidi, milliy kuylar orkestrlashgan holda taqdim etila boshladi.

Modernizatsiya bosqichi (1990 yildan hozirgacha): Mustaqillikdan so'ng yosh kadrlarni tayyorlash, xorijiy tajribani o'zlashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bilan dirijyorlik san'ati

yangi bosqichga chiqdi. Toshkent davlat konservatoriyasining Dirijyorlik fakulteti, xalqaro musiqiy festivallar, ustoz-shogird an'anasi rivojlanmoqda. Ayol dirijyorlar soni ham ortib bormoqda.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, har bir bosqich o'zining o'ziga xos muammolari, yutuqlari va yangiliklari bilan ajralib turadi.

Ilmiy yangilik

Dirijorlik taraqqiyotining keyingi bosqichi Xindiston, qadimiy Gretsiya (Yunoniston), Rim, Misr bilan bog'liq. Qadimgi Gretsiya sahnasida asosiy ishtirokchi jamoalardan biri xor edi. Xor boshqaruvchisi korifey² deb atalib, u dirijor vazifasini bajarardi. Korifey xor jamoasidagi eng mohir qo'shiqchi bo'lgan. U ko'p qo'shiqlarni yoddan bilgan va tovush balandligi, cho'zimi kuchini turli harakatlar bilan ko'rsatgan.

Konservatoriyalarda dirijorlik mutaxassisligi yo'nalishi yo'qligi sababli, qobiliyatli va zehnli sozandalar dirijorlik pultiga chiqishardi. Simfonik musiqani rivojlanishi tufayli, birgalikda konsertmeystrlar, o'rini dirijorga bo'shatib bera boshladilar. Dirijor - biron bir cholg'u chalmasdan jamoani boshqarishi yo'lga qo'yildi. Bu o'zgarishlar, dirijorlik san'ati rivoji yo'lidagi eng asosiy yutuqlardan biri edi. Dirijorlik kasbi, hozirgacha kam o'rganilgan soha hisoblanadi. U ijrochilik borasida mavhum san'at bo'lganligi sababli, hozirda ham, ushbu kasb borasidagi juda ko'p nazariy va amaliy bahs munozaralarga to'qnash kelamiz. Dirijorlik universal kasb bo'lib, yuqori musiqiy madaniyat, xotira, iroda, pedagogika uslubiyotlari bilan tanish, o'z fikrini boshqalarga tushuntira oladigan, orkestr tarkibidagi har bir cholg'u imkoniyati va xususiyatlari bilan yaxshi tanish, qo'shiqchilik, raqs san'atidan xabardor tashkilotchi va rahbardir.

O'zbekiston dirijyorlik maktabi bosqichlari tizimli tarzda o'rganilgan, ilgari alohida ilmiy tahlil qilinmagan davrlar, shaxslar va ularning yondashuvlari aniqlangan. Shuningdek, milliy musiqiy tafakkur va dirijyorlik uslubining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar chuqur tahlil qilingan.

Mazkur tadqiqotda O'zbekiston dirijyorlik maktabining tarixiy taraqqiyoti bosqichma-bosqich o'rganilib, uning shakllanishi, barqarorlashuvi va zamonaviy rivojlanish davrlari ilk bor tizimli tarzda ilmiy asosda ajratib ko'rsatildi. Har bir bosqichda yuz bergan ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, siyosiy muhit va musiqiy ta'lim tizimining rivoji dirijyorlik san'ati taraqqiyotiga qanday ta'sir ko'rsatgani tahlil qilindi. Bu yondashuv, mavjud ilmiy adabiyotlarda yetarlicha yoritilmagan jihatlarni ochib berish imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqot doirasida quyidagi yangiliklar aniqlanib, ilmiy muomalaga kiritildi:

O'zbekiston dirijyorlik maktabi bosqichlarining tasnifi – birinchi marta ushbu maktab rivojining aniq tarixiy bosqichlari belgilab berildi va har bir davrning o'ziga xos xususiyatlari asoslangan holda bayon etildi.

Ilk avlod dirijyorlarning roli va merosi – Muhammadjon Xolmuhamedov, Botir Karamatov, Vladimir Nechayev kabi ijodkorlarning faoliyati asosida ularning maktab shakllanishiga qo'shgan hissasi ochib berildi.

Ayol dirijyorlarning o'rni – O'zbekiston musiqa san'atida faoliyat yuritayotgan ayol dirijyorlar faoliyati (masalan, Nodira Abdurahmonova) tahlil qilinib, gender tengligi nuqtai nazaridan yangi ma'lumotlar taqdim etildi.

Ta'lim va metodika bilan bog'liq yangiliklar – Dirijyorlik san'atining ta'lim tizimidagi o'rni, metodik yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarning ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

Bu natijalar nafaqat O'zbekiston musiqiy merosini chuqurroq o'rganishga xizmat qiladi, balki yangi tadqiqotlar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumk

Xulosa

Tadqiqot natijalari O'zbekiston dirijyorlik maktabi tarixan murakkab, ammo mustahkam poydevorga ega bo'lgan san'at yo'nalishi ekanini ko'rsatdi. U milliy va jahon musiqa merosi, ta'lim tizimi, ijodiy maktablar, mahoratli san'atkorlar va ijtimoiy-madaniy omillarning o'zaro ta'siri asosida rivojlanib kelmoqda. Maqolada aniqlanganidek:

- O'zbekiston dirijyorlik maktabining ilk shakllanishi xorijiy tajribalar asosida kechgan bo'lsa-da, u tez orada milliylikka asoslangan o'ziga xos uslub va yondashuvlarga ega bo'lgan maktabga aylandi.

- Har bir tarixiy bosqichda yetakchi dirijyorlar va ijodiy jamoalar ushbu san'at rivojiga muhim hissa qo'shdi. Ularning ijodi orqali milliy musiqa namunalari yangi badiiy talqinda tinglovchiga yetkazildi.

- Mustaqillikdan so'nggi davrda yosh mutaxassislarning yetishib chiqishi, xalqaro aloqalarning kengayishi, texnologik vositalarning qo'llanilishi dirijyorlik san'atini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

– Ayol dirijyorlarning faolligi ortib borayotgani gender muvozanatini ta'minlashda ijobiy tendensiyani anglatadi.

Shu asosda, O'zbekiston dirijyorlik maktabini ilmiy-nazariy jihatdan chuqur o'rganish, uning amaliy va metodik asoslarini yanada boyitish, yosh avlodni tarbiyalashda zamonaviy yondashuvlarni keng joriy etish zarur. Kelgusida ushbu yo'nalishda doktorlik dissertatsiyalari, monografiyalar, metodik qo'llanmalar yaratish orqali mavzuni yanada rivojlantirish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ашрафи М. – О музыкальном искусстве Узбекистана. – Ташкент, 1978.
2. Қораев З. – Ўзбекистон мусиқа санъати тарихи. – Тошкент: «Ўқитувчи», 1995.
3. Сайфиддинов С. – Мустақиллик ва мусиқа санъати. – Тошкент, 2002.
4. Karimov, A. – Development of the Uzbek School of Conducting. – Journal of Central Asian Arts, 2019.
5. Равшанова Г. – Дирижёрлик санъатининг илмий-амалий асослари. – Тошкент, 2020.